

BIULETYN

Stowarzyszenia „Mówić bez Słów”

nr 1(3)/2004

www.withoutwords.org

Drodzy Czytelnicy!

Idzie wiosna, a z nią nowe siły i nowe inspiracje. Mamy nadzieję, że w tym numerze znajdziecie wiele tych ostatnich.

Gill Brearly, którą wielu z Was zapewne zna, dzieli się z nami wspomnieniami i refleksjami ze swojej pracy z użytkownikami AAC. Przekonuje, że komunikacja to coś więcej, niż tablice do porozumiewania, nowoczesna technologia i urządzenia. Ważne, żeby teraz, kiedy intensywnie zaczynamy je stosować i zdobywać o nich wiedzę, nie zachłysnąć się nimi i pamiętać, w jakim celu ich używamy.

Zadne urządzenie nie zastąpi dobrego nauczyciela i cierpliwego słuchacza. Jest to też pewnego rodzaju pocieszenie dla wszystkich, których jeszcze nie stać na specjalistyczne urządzenia do porozumiewania się.

Świetnym przykładem wykorzystania nowoczesnej technologii do wspierania rozwoju umiejętności porozumiewania są doświadczenia koleżanek z Warszawy. Piszą o swojej pracy z dwójką uczniów posługujących się programem Clicker. Jego użytkownicy dzięki umiejętnemu wykorzystaniu go zdobyli nowe umiejętności i znacznie poszerzyli zakres swojej samodzielności.

Na zakończenie zapraszamy do zapoznania się z tajemniczo brzmiącym „kluczem Fitzgeralda” pomagającym użytkownikom AAC w opanowaniu trudnej sztuki budowania poprawnych gramatycznie wypowiedzi.

Obiecany poprzednio artykuł o PECS ukaże się w numerze następnym. Osoby zainteresowane przespraszamy za zmiany.

Jak zwykle czekamy na Wasze listy, opinie, pytania i artykuły. To już trzeci numer Biuletynu. Chętnie dowiemy się, jak go oceniacie, co się Wam w nim podoba, co nie, czego brakuje. Piszcie!

Ewa Przebinda

AAC - osobiste refleksje

Gill Brearly

Nash College of Further Education, Bromley, Wielka Brytania

Moje pierwsze spotkanie z niemówiącym niepełnosprawnym dzieckiem miało miejsce ponad pięćdziesiąt lat temu. Sześciomiesięczne leczenie szpitalne dało mi codzienny kontakt z grupą dzieci z mózgowym porażeniem dziecięcym, których komunikacja sprowadzała się do odpowiadania na pytania. Kilka lat później, jako asystent, poznałam Maggie, niepełnosprawną dziewczynę, która używała pierwszej pomocy AAC, z jaką się spotkałam: tablicy z alfabetem, na której pracowicie literowała pojedyncze słowa. Pracowałam z Maggie przez wiele lat i wylałyśmy razem wiele łez frustracji z powodu jej niemożności przekazania pragnień i mojej niemożności zrozumienia jej.

Szkoliłam się, by zostać fizjoterapeutą, a później nauczycielem. W 1974 roku do mojej klasy dzieci niepełnosprawnych ruchowo przybył Mark, a z nim symbole Blissa. Mark uczył się tego nowego systemu komunikacji szybko i stał się bardzo biegłym użytkownikiem systemu Blissa. Ja uczyłam się raczej wolno i zostałam entuzjastycznym orędownikiem Blissa.

Od tej pory, uzyskawszy dodatkowe kwalifikacje, specjalizuję się w pracy z użytkownikami AAC.

W Charlton Park School było około 25 użytkowników AAC wśród 125 dzieci, w wieku od 3 do 18 lat. Bliss został wybrany jako metoda porozumiewania się. Cała szkoła była zorganizowana jako „środowisko symbolu”. Ogłoszenia, plakaty, etykiety – wszystko łączyło w sobie słowa i symbole. Dzieci w każdej klasie, zarówno niemówiące, jak i mówiące, uczyły się symboli. Dzięki temu używanie ich było normalne i akceptowane.

Wstępne nauczanie posługiwania się symbolami było podzielone między

logopedę, wychowawcę klasy i mnie. Każde dziecko miało indywidualny zestaw symboli, później wymieniany na bardziej poręczną książkę.

Najważniejszymi doświadczeniami uczniów były grupy CHAT (CHAT to akronim od Children Having Alternative Communication oraz angielskie znaczenie słowa „pogawędka”). Istniały trzy grupy spotykające się co tydzień na dwugodzinnych sesjach. Składały się one z dzieci w mniej więcej tym samym wieku. Również umiejętności społeczne oraz wspólne zainteresowania były ważniejsze niż poziom umiejętności komunikacyjnych. Początkujący to były dzieci w wieku 3 - 8 lat, Zaawansowani 8 - 11 lat i Seniorzy 12 - 18 lat.

Oto zasady prowadzenia tych spotkań:

ciąg dalszy na str. 2

AKTUALNOŚCI

Stowarzyszenie wraz zaprzyjaźnionymi organizacjami z Czech, Węgier i Słowacji złożyło wniosek o przyznanie środków na rozwój komunikacji wspomagającej i alternatywnej w krajach naszego regionu w ramach programu unijnego **Leonardo da Vinci II**. Przyznane środki zostaną wykorzystane m.in. na promocję oraz badania nad AAC.

Mamy wreszcie nowy rachunek bankowy:

Bank BPH PBK S.A.
10 1060 0076 0000 3200 0091 0676

Przy okazji przypominamy wszystkim członkom o regularnym opłacaniu składek.

Największy w Polsce serwis internetowy poświęcony rozwiązaniom ułatwiającym korzystanie z komputera przez osoby niepełnosprawne **PC bez B@rier** [www.pcbzbarier.idn.org.pl] doczekał się gruntownej przebudowy. Jest w nim opisanych już ponad 120 rozwiązań!

W NUMERZE:

AAC – osobiste refleksje	2
Program Clicker – wykorzystanie w praktyce edukacyjnej	3
Klucz Fitzgeralda i kod kolorów – pomoc w nauce języka	7

- Grupa jest prowadzona przez jedną z osób personelu (zwykle ja lub logopeda).
- Na każde dziecko przypada jedna osoba dorosła. Zapraszamy nauczycieli, terapeutów, asystentów i wolontariuszy. Daje to dzieciom doświadczenie w porozumiewaniu się z różnymi ludźmi, o różnych umiejętnościach.
- Dorosli pracują co tydzień z innym dzieckiem. Zapobiega to wzajemnemu uzależnianiu się.
- Zadaniem dorosłego jest rejestrowanie komunikatów dziecka, a nie korygowanie lub sugerowanie. Wszystko, co dziecko chce powiedzieć, jest wartościowe i akceptowane. Każde dziecko ma książkę, w której zapisywane są jego wypowiedzi.
- Po wystarczającym dla każdego dziecka czasie dorosły odczytuje głośno całej grupie, co dziecko powiedziało. Dorosły nie komentuje i nie poprawia wypowiedzi dziecka. Reszta grupy jest zobowiązana słuchać.
- Tematy rozmowy na każdy tydzień są wybierane przez dzieci. Zawierają one takie wątki, jak: *być złym, śmierć, robienie ciastek, zapraszanie i podejmowanie gości, terapia kolorem, opuszczając szkołę, radzenie sobie z braćmi i siostrami*.
- Nowe symbole i strategie były wprowadzane w miarę potrzeb lub kiedy była taka możliwość, ale nie było to głównym celem grupy (o ile dzieci nie zdecydowały, że będzie to tematem spotkania).

Grupy CHAT okazały się bardzo popularne wśród dzieci i personelu oraz spowodowały duży postęp w umiejętnościach społecznych i komunikacyjnych. Zdarza się, że mówiące dzieci chcą przyjść na CHAT i jeśli członkowie grupy się zgodzą, okazuje się to bardzo wartościowe dla integracji niemówiących dzieci z rówieśnikami.

Bardzo mocno wierzę, że tworzenie „środowiska symboli” i uczenie AAC w grupach typu CHAT wzmacniane przez indywidualne nauczanie i wsparcie jest najbardziej stymulującą i wdzięczną drogą w nabywaniu przez dzieci umiejętności alternatywnej komunikacji.

Nie możemy zmusić, zdyscyplinować dzieci do komunikowania się; możemy i musimy tworzyć sytuacje, w których dziecko jest chętne do mówienia, a porozumiewanie się przynosi mu satysfakcję.

Nigdy nie będzie dość przypomnienia wszystkim zaangażowanym w nauczanie AAC i sobie samej, o sposobie, w jaki każde dziecko zaczyna się porozumiewać: nie na

Gill Bready podczas konferencji w Kwidzynie, 2001 r.

lekcji lub zajęciach terapeutycznych, nie dzięki naleganiu dorosłych, ale ponieważ chce odkrywać, nazywać i kontrolować swój świat oraz ponieważ jest chwalone, stymulowane i ośmielane.

Wszystko, co musimy zrobić, kiedy dziecko nie jest zdolne doświadczać tej radości, to stworzyć takie otoczenie i sytuacje, które pomogą mu doświadczyć satysfakcji płynącej z porozumiewania się.

W Nash College i Coney Hill School pracuję w innych środowiskach niż to, którego doświadczyłam w Charlton Park School.

W Nash College uczniowie zaczynają naukę w wieku 17 – 18 lat. Są w różny sposób dotknięci niepełnosprawnością, ale prawie wszyscy mają jakieś problemy z uczeniem się. Większość ma trudności w porozumiewaniu się i znaczna ich część jest na przedintencjonalnym poziomie w komunikacji, to znaczy, że nie rozumieją celu porozumiewania się.

Ta najniższa grupa podąża programem, który wzmacnia każdą odpowiedź lub reakcję na stymulację: jego celem jest uzdolnić ucznia do rozpoznawania i odpowiedzi na obecność innych osób lub sytuacji. Proponuje się wiele rodzajów stymulacji takich jak muzyka, środowisko polisensoryczne, masaże, faktury, ruchy wspomagane, słuchanie piosenek i rymów – wszystko, co mogłoby wydobyc odpowiedź i zachęcić do jej powtórzenia.

Na następnym poziomie celem jest nauczenie dziecka zależności między przyczyną i skutkiem. Kiedy uczeń

nawiązuje kontakt wzrokowy w odpowiedzi na swoje imię, naciska guzik lub celowo wywołuje dźwięk, otrzymuje pochwały i nagrody, takie jak muzyka lub dźwięk, pogłaskanie lub poklepanie.

Te niezbędne podstawowe reakcje muszą być ukształtowane zanim zaczniemy myśleć o komunikacji. Jeżeli uczeń odpowiada na swoje imię, patrzy na osobę mówiącą do niego, wykonuje intencjonalne ruchy w celu otrzymania przyjemnego efektu, można o nim powiedzieć, że jest na początku porozumiewania się.

W Nash College używamy różnego rodzaju pomocy elektronicznych. Od Big Maca, w którym uderzenie w duży guzik powoduje odtworzenie słowa, zdania lub dźwięku przewidywalnego dla ucznia, do wysoko zaawansowanych VOCA, które wytwarzają głos umożliwiając uczniowi wyrażanie uczuć, potrzeb, myśli, poglądów; są to urządzenia bardzo uniwersalne. Zawsze jednak jest miejsce i potrzeba wykorzystywania prostych pomocy do porozumiewania się.

College jest cały „środowiskiem symboli”. Każdej pisemnej informacji widzianej przez ucznia: ogłoszeniom, planom zajęć, kartom pracy, etykietom etc. towarzyszą symbole. Program do tworzenia symboli jest dostępny na każdym komputerze w szkole, a personel może mieć te programy również w swoich domowych komputerach. Oznacza to, że wszystkie materiały są jednolite i wysokiej jakości.

Uczniowie niemówiący mają książki z symbolami do porozumiewania się. Są one przystosowane dla specyficz-

ciąg dalszy ze str. 2

nych potrzeb każdego ucznia.

Dodatkowo mowa dorosłych jest wzmocniana przez pokazywanie słów kluczowych: znaki Makatona są używane w celu pomocy uczniom z trudnościami w rozumieniu mowy. Używa się prostego języka, a w grupie przedintencjonalnej przestrzega się bezpiecznego limitu słów podczas mówienia do ucznia. Wreszcie wiek ucznia jest zawsze brany pod uwagę i „mowa dziecięca” (zdrobnienia, nadmierne zmiękczenia itp.) jest wykluczona. Godność i dorosłość wszystkich uczniów musi być zawsze respektowana.

W Coney Hill School, gdzie uczniami są dzieci w wieku 5 - 16 lat, występuje podobny zakres niepełnosprawności, a dodatkowo w jednej klasie są dzieci, które mają zaburzenia

widzenia.

W obydwu ośrodkach dążymy do współpracy i bliskich relacji z rodzicami. Jesteśmy jednak realistami. Nie wielu rodziców borykających się z wszystkimi fizycznymi, emocjonalnymi i finansowymi problemami rodziny z niepełnosprawnym dzieckiem będzie mieć energię lub czas, by poddać się rygorowi ćwiczeń, zajęć z symbolami lub zadaniami domowymi. Spróbuj, zanim będziesz ich oceniać!

Zawsze będą nowe teorie i odkrycia, nowe pomoce i wyposażenie. Jednak z perspektywy ponad 50 lat jestem przekonana, że są pewne podstawowe zasady, które nigdy się nie zestarzeją:

- Komunikacja ma pochodzić od dziecka. Naszym zadaniem jest użyć

wszystkich naszych umiejętności, wiedzy i doświadczenia, żeby sprawić, by dziecko chciało się porozumiewać.

- Komunikacja musi być satysfakcjonująca, radosna i użyteczna dla dziecka.
- Powinniśmy zawsze brać pod uwagę czynniki rozwojowe.
- Pracujmy we wzajemnie wspierającym się zespole: nauczyciele, terapeuci, rodzice, asystenci, rodzeństwo i samo dziecko.
- Najlepsze techniczne pomoce mogą się zepsuć – użytkownik AAC musi zawsze być w stanie użyć prostych pomocy komunikacyjnych takich jak tablica lub książka.
- Żadna pomoc techniczna nigdy nie zastąpi dobrego nauczania. •

tłum. Ewa Przebinda

Program Clicker – wykorzystanie w praktyce szkolnej

Marzena Kret, Anna Słobdzian

Szkoła Podstawa nr 327 dla Dzieci z Niepełnosprawnością Ruchową i Sprzężoną w Warszawie

W obecnym czasie wprowadzanie i stosowanie komunikacji alternatywnej i wspomagającej jest nierozdzielnie połączone z pracą przy komputerze. Coraz bardziej powszechne stają się specjalistyczne urządzenia peryferyjne (różnorodne klawiatury, włączniki, trackballe), umożliwiające pracę osobom nawet znacznie niepełnosprawnym ruchowo. Dotyczy to również komputerowych programów wspierających komunikację dzieci, młodzieży i dorosłych z zaburzeniami mowy. Do takich należą m.in.: *Bliss for Windows* zawierający symbole Blissa, *Boardmaker* wykorzystujący PCS oraz *Clicker* umożliwiający korzystanie z bibliotek obu tych programów, jak też wielu innych znaków graficznych.

Pracując z dziećmi-użytkownikami alternatywnej komunikacji, w szerokim zakresie korzystamy z programu Clicker. Chcemy podzielić się swoimi doświadczeniami nabytymi w ciągu dwóch lat pracy w oparciu o ten program. Zaprezentujemy wybrane funkcje programu umożliwiające rozwijanie umiejętności komunikacyjnych użytkowników AAC oraz przedstawimy przykłady zastosowania Clickera w pracy z dwojgiem niemówiących dzieci ze znaczną niepełnosprawnością ruchową.

Dwuletnie doświadczenia wynikające z indywidualnej pracy z uczniami naszej szkoły przekonały nas o uniwersalnych możliwościach programu.

Program Clicker w zależności od potrzeb użytkownika może mieć różnorodne zastosowanie:

- Tablice tworzone w tym programie mogą zawierać pojedyncze litery, wyrazy, zdania, obrazki, piktoqramy, symbole itp. W komórkach można jednocześnie umieszczać symbole i wyrazy.
- Program może być narzędziem służącym do utrwalania poznanych symboli, wprowadzania nowych oraz samodzielnego pisania dzięki możliwości wysyłania zawartości poszczególnych komórek z tablic do edytora tekstu. W tablicach można umieszczać klawisze takie jak np.

spacja, backspace itp.

- Można go wykorzystywać jako narzędzie do komunikacji. Współpracuje z synteźatorami mowy pozwalającymi na odczytywanie tego, co jest w tablicy lub edytorze tekstu.
- Program daje możliwość nagrania głosu wybranej osoby do odczytywania zawartości tablic, co jest szczególnie ważne dla osób, które nie tolerują mowy syntetycznej.
- Pozwala na tworzenie dowolnej

ciąg dalszy na str. 4

ilości podtablic oraz indeksu, z którego można przechodzić do różnych tablic. Można je łączyć ze sobą – wybranie określonego pola jednej tablicy otwiera kolejną. Dzięki temu zwiększa się ilość słów wykorzystywanych przez użytkownika.

- Clicker współpracuje z innymi programami, dzięki czemu nawet bardzo niepełnosprawny użytkownik może samodzielnie uruchomić np. program do odtwarzania muzyki lub przeglądarkę internetową.
- Program umożliwia dostosowanie go do indywidualnych potrzeb użytkownika, co stanowi ogromną jego zaletę. Może być obsługiwany za pomocą standardowej klawiatury i myszy, a także, dzięki opcji skanowania, jednym lub dwoma włącznikami. Można też ustawić tempo skanowania.

Uczniowie, z którymi pracujemy, Michał i Basia, to dzieci niemówiące z mózgowym porażeniem dziecięcym, znacznie niepełnosprawne ruchowo. Wymagają stałej pomocy we wszystkich codziennych czynnościach i w czasie lekcji. Oboje komunikują się za pomocą systemu Bliss. Posiadają książki do komunikacji, w których symbole wskazują wzrokiem. Mają duże trudności z układaniem zdań, swoje wypowiedzi budują z wielu pojedynczych słów. Pomimo iż są w normie intelektualnej, nie czytają. Michał nie zna wszystkich liter, niektóre wyrazy rozpoznaje całościowo. Basia rozpoznaje litery, ma jednak duże trudności z analizą i syntezą słuchową i wzrokową wyrazów. Utrudnia to posługiwanie się tablicą literową.

Dla Michała i Basi program Clicker jest narzędziem rozwijającym i wspomagającym komunikację. Służy do

utrwalania poznanych wcześniej symboli Bliss i poszerzania słownictwa. Dzieci uczą się budowania zdań oraz prostych wypowiedzi. Basia rozwija także umiejętność formułowania pytań oraz ćwiczy odczytywanie pojedynczych wyrazów, składanie ich z liter i sylab. Uczniowie obsługują ten program przy użyciu włącznika umieszczonego pod brodą wykorzystując funkcję skanowania.

W tablicach Michała umieszczone były symbole Bliss wraz z podpisami. Praca z chłopcem rozpoczęła się od tworzenia pojedynczych tablic zawierających imiona znanych chłopcu osób, nazwy czynności i przedmiotów. Najczęściej były to tablice tematyczne dotyczące np. transportu. Chłopiec budował z nich proste zdania typu: *Adam leci samolotem.*

Następnym krokiem było tworzenie dwóch połączonych ze sobą tablic z czasownikami i rzeczownikami, z których również układał zdania. W dalszej pracy korzystał z większej ilości połączonych ze sobą tablic zawierających różne części mowy. Systematycznie zwiększana była ilość symboli umieszczanych w poszczególnych tablicach. Dla chłopca stworzona została także tablica muzyczna. Michał nauczył się samodzielnie uruchamiać program muzyczny, odtwarzać wybrany utwór, regulować głośność dźwięku.

Basia korzystała z tablic zawierających symbole Bliss z podpisami. Dotyczyły one zainteresowań dziewczynki oraz różnych zagadnień omawianych na lekcjach. Początkowo były to pojedyncze tablice zbudowane z trzech kolumn, w których wstawiano podmiot, orzeczenie i dopełnienie. W kolejnych tablicach części zdania były nieuporządkowane. Następnie budowano kilka połączonych ze sobą

tablic z rzeczownikami, czasownikami i innymi częściami mowy. Basia musiała przechodzić z jednej do drugiej, aby zbudować zdanie.

Ponieważ uczennica brała udział w redagowaniu gazetki szkolnej, przygotowywane były także tablice z symbolami Bliss niezbędnymi do napisania artykułu. Samodzielnie napisała i wydrukowała kilka artykułów.

Ponadto tworzone były tablice służące do rozwijania umiejętności czytania: obrazkowo-wyrazowe, obrazkowo-sylabowe oraz zawierające wyrazy i pojedyncze litery. Basia dobierała podpisy do obrazków, układała je z sylab. Składając wyrazy z liter mogła sprawdzać ich pisownię w tablicach z całymi wyrazami.

Pracując w oparciu o przygotowywane tablice w programie Clicker, uczniowie mieli możliwość wyboru koloru tablic, wielkości i kroju czcionek oraz tempa skanowania według własnych preferencji i potrzeb. Określali zakres tematyczny tworzonych tablic, aktywnie uczestnicząc w doborze słownictwa. Na zajęciach Basia i Michał mogli decydować o rodzaju podejmowanej aktywności (pisanie, odtwarzanie muzyki itp.) dzięki założonemu indeksowi łączącemu różne tablice. Umieszczenie w komórkach klawiszy funkcyjnych zapewniało dzieciom samodzielność pisania i formatowania tekstów oraz zapisywania lub drukowania dokumentów. Syntezator mowy pozwalał na odsłuchanie napisanych wyrazów lub zdań, dzięki czemu uczniowie mogli kontrolować poprawność napisanego tekstu i korygować błędy. Dla Basi i Michała zostały przygotowane tablice ze zwrotami grzecznościowymi i innymi niezbędnymi wyrażeniami (np. *proszę do toalety*).

Niezależnie od wykonywanego w danym momencie zadania dzieci mogły spowodować odczytanie przez komputer wybranego komunikatu. Korzystając z syntezatora mowy oraz przygotowanych wcześniej tablic z symbolami Bliss i nagrany głos, Basia udzieliła wywiadu gościom w szkole.

Po dwóch latach pracy z Basią i Michałem w oparciu o program Clicker widoczny jest postęp w ich komunikacji. Uczniowie dużo sprawniej posługują się włącznikiem pod brodą, dzięki czemu mogą szybciej sformułować wypowiedź. Wzbogacił się ich słownik czynny.

Michał, który na początku w wypowiedziach sporadycznie używał czasowników, obecnie stosuje je coraz częściej. Basia lepiej radzi sobie z układaniem zdań i formułowaniem pytań, a także sprawniej posługuje się tablicą literową. Wpłynęło to pozy-

ciąg dalszy na str. 5

ciąg dalszy ze str. 4

tywnie na jakość przekazu oraz lepsze rozumienie jego treści przez odbiorców, w tym tych najbardziej pożądanых – kolegów.

Oczywiście potrzebne są dalsze ćwiczenia tych umiejętności. Mówiąc o osiągnięciach komunikacyjnych Basi i Michała koniecznie należy podkreślić ich wpływ na funkcjonowanie dzieci wśród rówieśników. Możliwość samodzielnego przygotowania różnych tekstów i zaprezentowania ich poprzez głośne odczytanie przez komputer na lekcjach, uatrakcyjnienie zajęć świetlicowych wybraną i odtwarzaną muzyką lub, jak w przypadku Basi, zamieszczanie samodzielnie

n a p i s a n y c h a r t y k u ł ó w w gazetce, umożliwia dzieciom niemówiącym pełniejszy udział w życiu społeczności szkolnej. Wpływa na postrzeganie ich przez rówieśników jako partnerów do różnych, wspólnie podejmowanych aktywności.

Praca w programie Clicker pozwala uczniom dostrzec własne możliwości i doznać satysfakcji z efektów samodzielnego działania pomimo dużej zależności od innych osób w codziennym życiu. Wraz z rozwinięciem umiejętności komunikacyjnych, polepszeniem relacji z kolegami, pełniejszym uczestnictwem w życiu szkoły, odgrywa to istotną rolę w kształtowaniu pozytywnego obrazu

siebie i poczucia własnej wartości. A to z kolei powoduje większą otwartość i chęć do porozumiewania się z otoczeniem.

Patrząc na wyniki naszej pracy z Basią i Michałem w zakresie rozwijania komunikacji w oparciu o Clickera jesteśmy przekonane o walorach tego programu i chcielibyśmy zachęcić specjalistów pracujących z użytkownikami AAC do stosowania go w praktyce. •

Producentem programu Clicker 4 jest firma Crick Software [www.cricksoft.com/uk]. Program można kupić bezpośrednio u producenta lub za pośrednictwem polskiej firmy Harpo sp. z o.o. [www.harpo.com.pl]

TEORIA

Klucz Fitzgeralda i kod kolorów – pomoc w nauce języka

Ewa Przebinda

Szkoła Podstawowa Specjalna nr 150 w Krakowie

Wśród dzieci niemówiących wiele jest takich, które mają duże problemy z prawidłową budową wypowiedzi, co często utrudnia jej zrozumienie przez odbiorcę. Informacja staje się niezrozumiała, absurdalna lub mylna. Do najczęściej popełnianych błędów należą:

- opuszczanie istotnych elementów wypowiedzi. Dziecko chcąc powiedzieć: *Mama kupiła mi puzzle* mówi, wskazując symbole: *puzzle, mama, ja*. Orzeczenie *kupiła* jest pomijane, co wymusza na odbiorcy dopytywanie się o nie. Przedłuża to rozmowę, doprowadza do zniechęcenia obydwu stron.
- przestawianie elementów zdania. Dziecko mówi: *ja brat bić* mając na myśli: *Brat mnie bije*.

Składnia dzieci niemówiących jest często „emocjonalna” – najpierw pojawiają się elementy zdania najistotniejsze dla dziecka, a nie dla prawidłowej budowy zdania, jak w wypowiedzi: *puzzle, ja, mama*.

Podobne trudności występują również w zakresie rozumienia wypowiedzi kierowanych do dziecka. Nie ujmuje wypowiedzi jako całości, zauważa tylko pojedyncze, nie zawsze najbardziej istotne jej elementy. Nie potrafi prawidłowo odpowiedzieć na proste pytania dotyczące usłyszanej wypowiedzi. Usłyszawszy zdanie: *Mama piecze ciasto* na pytanie: *Kto piecze ciasto?* odpowiada wskazując symbol *piec*, który usłyszało w pytaniu. Na pytanie *Co robi mama?* odpowiada wskazując symbol *mama*, który również się pojawił w pytaniu. Nie rozumie, której części zdania dotyczy

pytanie. Utrudnia to rozmowę, gdyż nie pozwala użyć prostej strategii zadawania dodatkowych pytań objaśniających w przypadku jej załamania.

Dla dzieci uczących się czytać i pisać niezbędna jest znajomość struktury języka. Po pierwsze dlatego, że niemożliwa jest analiza i synteza głosek w wyrazie, jeśli dziecko nie opanowało analizy i syntezy całej wypowiedzi. Czytanie nie jest funkcjonalne, ponieważ dziecko nie rozumie tego, co czyta. Nie będzie również pisać, gdyż żeby coś napisać, trzeba najpierw wiedzieć co. Tacy uczniowie zatrzymują się na etapie przepisywania, ewentualnie pisania z pamięci i ze słuchu głosek i znanych prostych wyrazów.

Kamieniem milowym w rozwoju języka jest nabycie intuicyjnej wiedzy na temat kategorii gramatycznych. Dużą pomocą może stać się tzw. klucz Fitzgeralda. Został stworzony w 1929 roku jako pomoc dla dzieci głuchych, a następnie przejęty do nauczania dzieci niemówiących struktury języka. Polega na takim ułożeniu słownictwa w pomocy do porozumiewania (tablicy, słownika, urządzenia do porozumiewania), aby odzwierciedlało układ gramatyczny zdania. Jest więc ono ułożone od lewej do prawej w następującej kolejności: *Kto?* – osoby, *Co robi?* – czynności, *Jaki? Jak?* – przymiotniki, przysłówki, *Co?* – rzeczowniki, *Gdzie?* – miejsca. Ułatwia to użytkownikowi budowanie zdania słowo po słowie. Świadomie nie używamy tu nazw części zdania, ponieważ np. funkcję podmiotu może pełnić również rzeczownik. Kategorie gramatyczne – części zdania i części

mowy w tym układzie wzajemnie się przeplatają. Ta sama część mowy może bowiem pełnić różne funkcje w zdaniu, natomiast wg klucza Fitzgeralda znajduje się w jednym określonym miejscu w tablicy. Na przykład osoby to rzeczowniki, tu mają jednak osobne miejsce, jako że najczęściej występują w funkcji podmiotu.

Podobnie ma się rzecz z przysłówkami i przymiotnikami, które obejmujemy jednym pojęciem „określenia”, gdyż najczęściej taką właśnie pełnią funkcję. Układ ma odzwierciedlać budowę prostego zdania, w którym kolejno pojawiają się podmiot, orzeczenie, określenie i dopełnienie. Łatwo powinny być również dostępne symbole oznaczające przymyki, na przykład, na osobnej tablicy lub zakładce. Na końcu tego szeregu znajdują się litery, cyfry, daty, zwroty konwersacyjne i inne. Znacznym ułatwieniem jest umieszczenie najczęściej używanych słów u góry strony.

Klucza Fitzgeralda używamy zwykle w połączeniu z kodem kolorów. Każda część mowy lub zdania jest oznaczona przypisanym jej kolorem. W Polsce stosujemy następujący kod:

osoby	pomarańczowy
czynności	zielony
określenia	niebieski
pozostałe rzeczowniki	żółty
zwroty konwersacyjne	różowy
inne	biały

Zastosowanie kodu kolorów do oznaczenia symboli wspomaga ich zapamiętywanie, ułatwia dostęp do poszukiwanego słowa i wzmacnia

TEORIA

ciąg dalszy ze str. 5

proces intuicyjnego rozumienia kategorii gramatycznych.

Klucz Fitzgeralda używany razem z kodem kolorów jest przewodnikiem dla ucznia w poruszaniu się w gąszczu słów i symboli. Użytkownik łatwiej i szybciej wyszukuje potrzebny symbol, przez co użycie pomocy komunikacyjnej staje się bardziej efektywne. Klucz Fitzgeralda w połączeniu z kodem kolorów jest wzorem i pierwszą instrukcją do budowania wypowiedzi.

Praca tą metodą nie powinna się ograniczać jedynie do zbudowania pomocy komunikacyjnej. Aby zachęcić i nauczyć ucznia korzystać z niej, można stosować różnego rodzaju ćwiczenia w budowaniu wypowiedzi: podpisywanie obrazków, odpowiedzi na pytania itp. Zaczynamy od prostych struktur **osoba+czynność**, następnie **osoba+czynność+rzecz**, **osoba+czynność+określenie+rzecz**. W ćwiczeniach można użyć kolorowych kartoników, które stanowią matrycę, według której uczeń układa np. podpis do obrazka lub odpowiedź na pytanie. Kiedy uczeń swobodnie używa tych struktur, można przejść do bardziej skomplikowanych.

Również proces nauczania czytania

ja	być	jeść	kwaśny	śniadanie	obiad	Jestem głodny	Chcę pić
ty	chcieć	pić	słodki	zupa	drugie danie	Co jest na obiad?	Ja chcę
on		nalewać	pikantny	kanapka	picie	nie lubić	lubić
nauczyciel		kroić	smaczny	kubek	talerz	Chcę wytrzeć stół	Proszę jeszcze
		karmić	niesmaczny	ogranicznik	herbata	Proszę	Dziękuję
	smarować	dławić się	pyszny	kakao			Smacznego

Przykładowa tablica tematyczna stworzona w oparciu o klucz Fitzgeralda i kod kolorów

i pisania można wzbogacić o elementy kodu kolorów. Poszczególne wyrazy w zdaniu oznaczone dopowiadającymi im kolorami pomogą w zrozumieniu jego budowy.

W ćwiczenia włączamy również użycie pytań i oznaczających je symboli: *кто?, co robi?, jaki?, jak?, co?, gdzie?, kiedy?* Skojarzenie ich użycia z odpowiednim kolorem ułatwi uczniowi zarówno udzielanie odpowiedzi na te pytania, jak i zadawanie ich w rozmowie.

Ważne jest, abyśmy pamiętali, by odróżniać sytuacje dydaktyczne od konwersacyjnych. W swobodnej rozmowie z uczniem nie powinniśmy go skłaniać do poprawiania błędnej wypowiedzi. Powinniśmy postępować bardzo delikatnie, żeby nie zniechęcić go do wypowiadania się. W takich sytuacjach ograniczamy się do stosowania przekazu wspomaganego poprzez wskazywanie w trakcie mówienia do ucznia kolejnych elementów wypowiedzi, korzystając z jego pomocy do porozumiewania. W przypadku załamania rozmowy możemy również pokazać użytkownikowi, w jaki sposób korzystając z klucza Fitzgeralda i kodu kolorów może łatwiej dla siebie i bardziej zrozumiale dla rozmówcy zbudować swoją wypowiedź.

Pamiętajmy również, że stosowanie klucza Fitzgeralda i kodu kolorów jest tylko protezą, która ma swoje wady i ograniczenia. Język jest zbyt skomplikowany i żywy, by można go było ująć w proste struktury i wzory. Jednak dla kogoś, kto nie potrafi go sprawnie używać i rozumieć będzie to na pewno duże ułatwienie w skutecznym porozumiewaniu się z otoczeniem. Wielu użytkowników będzie go używać

zawsze. Jednak być może dla niektórych stanie się „odskocznią” do bardziej swobodnego korzystania z języka.

OGŁOSZENIA

Samodzielny Publiczny Ośrodek Terapii i Rehabilitacji dla Dzieci w Kwidzynie organizuje następujące szkolenia:

- Wspomagające sposoby porozumiewania się (I, II i III stopień)
- Obsługa i wykorzystanie możliwości programu Boardmaker & Speaking Dynamically Pro
- Wspomaganie porozumiewania się dzieci z poważnymi zaburzeniami mowy i niemówiących
- Rozwój osobisty nauczyciela
- Wspomaganie edukacji dziecka niepełnosprawnego (4 stopnie)

Więcej informacji w serwisie Stowarzyszenia lub na stronach Ośrodka [<http://aac.pl>]

UWAGA! KONKURS!

Trwa konkurs na tytuł naszego Biuletynu. Z nadesłanych propozycji wybierzemy trzy najciekawsze i poprosimy na stronie internetowej o pomoc w wyborze. Dla autora zwycięskiej propozycji nagroda-niespodzianka.

Biuletyn

Stowarzyszenia **Mówić bez Słów**

al. Dygasińskiego 25

30-820 Kraków

www.withoutwords.org

e-mail: biuletyn@withoutwords.org

tel.: +48 501 621 607

redakcja:

Ewa Przebinda

opracowanie graficzne i skład:

Paweł Szczawiński

Wszystkich, którzy chcieliby się podzielić swoimi doświadczeniami, zarówno użytkowników (lub ich rodziców), jak i specjalistów AAC prosimy o przysyłanie swoich tekstów.

Nadsyłane artykuły nie powinny przekraczać 5 stron maszynopisu (9 000 znaków ze spacjami). Przyjmujemy pliki programu MS Word (.doc lub .rtf).

Prosimy nie zamieszczać fotografii w tekście, lecz nadsyłać je w postaci plików .jpg lub skompresowanych plików .tif o rozdzielczości 300 lub 360 dpi. Możliwe jest również nadsyłanie zdjęć o formacie co najmniej 10 × 15 cm zwykłą pocztą na adres Stowarzyszenia.

Wybrane artykuły będą zamieszczane również na naszej stronie internetowej.

Wszelkie ogłoszenia zamieszczamy nieodpłatnie, zastrzegając sobie prawo do ich selekcji.